

Українська мова і література в школах України

ЩОМІСЯЧНИЙ НАУКОВО-МЕТОДИЧНИЙ ТА ЛІТЕРАТУРНО-МИСТЕЦЬКИЙ ЖУРНАЛ

№ 10 (185) ЖОВТЕНЬ 2018

Видається з 1999 року. До січня 2012 р. журнал виходив під назвою «Українська мова й література в середніх школах, гімназіях, ліцеях та колегіумах». До січня 2014 р. журнал виходив під назвою «Українська мова й література в сучасній школі».

Внесено до Переліку наукових фахових видань України, у яких можуть публікуватися результати дисертаційних робіт на здобуття наукових ступенів кандидата і доктора педагогічних наук, затвердженого Постановою Президії ВАК України від 22.12.2010 р. № 1 – 05/8

Свідоцтво про державну реєстрацію: серія KB № 20009 – 9809 Р від 25. 06. 2013 р.

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ДІВП ВИДАВНИЦТВО «ПЕДАГОГІЧНА ПРЕСА»

Головний редактор – **Станіслав Караман**, доктор педагогічних наук, професор, завідувач кафедри української мови Інституту філології, Київський університет імені Бориса Грінченка

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ:

Алла Архангельська, доктор філологічних наук, професор кафедри славістики Університету ім. Ф. Палацького (Чеська Республіка)

Зінаїда Бакум, доктор педагогічних наук, професор, ДВНЗ «Криворізький національний університет» (Україна)

Алла Богуш, академік НАПН України, професор, Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського (Україна)

Олена Бондарева, доктор філологічних наук, професор, проректор з розвитку лідерства Київського університету імені Бориса Грінченка (Україна)

Анатолій Висоцький, доктор філологічних наук, професор, директор Інституту української філології та літературної творчості імені Андрія Малишка, Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова (Україна)

Ніна Голуб, доктор педагогічних наук, професор, Інститут педагогіки НАПН України (Україна)

Катерина Городенська, доктор філологічних наук, професор, Інститут української мови НАН України (Україна)

Олена Горюшкіна, доктор педагогічних наук, професор, Київський університет імені Бориса Грінченка (Україна)

Марія Греб, доктор педагогічних наук, професор, Бердянський державний педагогічний університет (Україна)

Анатолій Гуляк, доктор філологічних наук, професор, Інститут філології, Київський національний університет імені Тараса Шевченка (Україна)

Ремзі Девлетов, доктор педагогічних наук, професор Ардаханського університету (Республіка Туреччина)

Наталія Дика, завідувач кафедри методики мов і літератури Інституту післядипломної педагогічної освіти, Київський університет імені Бориса Грінченка (Україна)

Наталія Діденко, кандидат педагогічних наук, викладач Університетського коледжу Київського університету імені Бориса Грінченка (Україна)

Олена Єременко, доктор філологічних наук, професор, директор Інституту філології, Київський університет імені Бориса Грінченка (Україна)

Лідія Кавун, доктор філологічних наук, професор, Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького (Україна)

Ольга Копусь, доктор педагогічних наук, професор, перший проректор з науково-навчальної роботи, Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського (Україна)

Тетяна Космеда, доктор філологічних наук, професор, Познанський університет імені Адама Міцкевича (Республіка Польща)

Олена Котусенко, головний спеціаліст МОН України з питань викладання української мови та літератури і світової літератури (Україна)

Оксана Кучерук, доктор педагогічних наук, професор кафедри світової літератури та методик викладання філологічних дисциплін ННІ філології та журналістики, Житомирський державний університет імені Івана Франка (Україна)

Лідія Мамчур, доктор педагогічних наук, професор, Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини (Україна)

Людмила Овсієнко, кандидат педагогічних наук, доцент, ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди» (Україна)

Віктор Огнев'юк, академік НАПН України, професор, ректор Київського університету імені Бориса Грінченка (Україна)

Сергій Омел'чук, доктор педагогічних наук, професор, проректор з наукової роботи, Херсонський державний університет (Україна)

Марія Пентиліук, доктор педагогічних наук, професор, Херсонський державний університет (Україна)

Ірина Приліпко, доктор філологічних наук, доцент, Відкритий міжнародний університет розвитку людини «Україна» (Україна)

Володимир Різун, доктор філологічних наук, професор, директор Інституту журналістики, Київський національний університет імені Тараса Шевченка (Україна)

Олександра Савченко, академік НАПН України, професор, Інститут педагогіки НАПН України (Україна)

Григорій Семенюк, доктор філологічних наук, професор, директор Інституту філології, Київський національний університет імені Тараса Шевченка (Україна)

Олексій Неживий, доктор філологічних наук, професор, Полтавський обласний інститут післядипломної педагогічної освіти імені М. В. Остроградського (Україна)

Василь Нудний, заступник директора з навчально-організаційної діяльності комунального закладу «Кіровоградський обласний інститут післядипломної педагогічної освіти імені В. Сухомлинського» (Україна)

Ольга Слоньовська, кандидат педагогічних наук, професор, Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника (Україна)

Микола Степаненко, доктор філологічних наук, професор, ректор Полтавського національного педагогічного університету імені В. Г. Короленка (Україна)

Олександр Стишов, доктор філологічних наук, професор, Київський університет імені Бориса Грінченка (Україна)

Іван Хом'як, доктор педагогічних наук, професор, Національний університет «Острозька академія» (Україна)

Зоя Шевченко, кандидат педагогічних наук, старший науковий співробітник Інституту педагогіки НАПН України (Україна)

Таміла Яценко, доктор педагогічних наук, головний науковий співробітник відділу навчання української мови і літератури Інституту педагогіки НАПН України

НАУКА - ШКОЛІ: МОВОЗНАВЧІ СТУДІЇ**Олександр СТИШОВ, Ілона ЯРОВА**

Молодіжні жаргонізми в українській мові кінця XX – початку XXI століття

3

Валентина БОРИСЕНКО

Тестовий контроль знань студентів як практичний метод педагогічної діагностики у ЗВО

8

НАУКА - ШКОЛІ: ЛІТЕРАТУРОЗНАВЧІ РОЗВІДКИ**Олеся ПОНОМАРЕНКО**

Поема Т. Шевченка «Катерина» (1838 р.) та її літературне джерело – драматична поема «Русалка» (1832р.) О. Пушкіна. Риси типологічної схожості й відмінності

12

ПОЕТИЧНА МОЗАІКА**Ольга ХОДАЦЬКА**

Рідне слово. Моя мова – українська

16

НАУКОВО-ПРАКТИЧНІ ПОШУКИ УЧНІВ ТА СТУДЕНТІВ**Яна ГРИЦАЙ**

Система символів у поезії Олександра Олеся

17

НАУКОВО-ПРАКТИЧНІ ПОШУКИ МАГІСТРАНТІВ ТА АСПІРАНТІВ**Вікторія БАБЕНКО**

Прикладні аспекти вивчення теми «Українська фоностилістика» у ЗВО

19

НА ДОПОМОГУ ВЧИТЕЛІВ-СЛОВЕСНИКУ**Тетяна МАКУХА**Тексти для аудіювання
Із завданнями для оцінювання рівня сформованості мовленнєвих навичок учнів

22

Григорій КЛОЧЕКЛіна Костенко.
Незнятий кадр незіграної ролі
Текст та його інтерпретації

24

Олександр РАТУШНЯКФеномен успіху на конкурсі
«Учитель року – 2018». Аналіз уроків

26

МЕТОДИЧНА МАЙСТЕРНЯ СЛОВЕСНИКА**Любов ЖАДАН**Сторінками творів мудрого вчителя
В. Сухомлинського
Українська мова, 5 клас

28

Олена ГОЛИККонфлікт душі, або
«...і бачив я звіра і бачив я людину»

32

ПОЕТИЧНА МОЗАІКА**Микола ПОЦЕЛУЙКО**

Вишита сорочка

38

МЕТОДИЧНА МАЙСТЕРНЯ СЛОВЕСНИКИ**Інна ХАНЧУК, Оксана ЯНКОВИЧ**Написання твору-есе на одну
із запропонованих тем
Урок-підсумок вивчення теми
«Із сучасної української літератури»
Українська мова, 8 клас

39

Олена ПИЛИПЕНКОПроблема зради
і прощення
в «Лісовій пісні»
Лесі Українки
Українська
література,
10 клас

43

ПОЗАКЛАСНЕ ЧИТАННЯ**Олена БОНЧУК**«Мати – берегиня роду людського»
Українська література, 5 клас

45

Анжела СОКУРУкраїнська фантастика. Леся Воронина.
«Таємниця Пурпурової планети»
Українська література, 6 клас

48

ПОЗАКЛАСНА РОБОТА**Наталія ГАЄВСЬКА, Наталія КАШУБА**«Не цураймось мови, вчимося розмовляти,
щоб слова чудові вміли оживати!..»
Конкурс знавців української мови

50

Ірина ГЕРЕГА«Свіча, запалена від Бога»
Сценарій заходу

55

Валентина АЛЕКСАНДРОВА«Мандрівка підземними річками Києва»
Засідання топонімічного гуртка
для учнів 9 – 10 класів

60

Методрозробка

засідання топонімічного гуртка для учнів 9-10 класів
«Мандрівка підземними річками Києва»

Анотація: У статті подано авторське бачення проведення позакласної роботи з української мови на прикладі засідання топонімічного гуртка, порушено проблему використання дидактичного матеріалу соціокультурної тематики, представлені текстові матеріали краєзнавчої та фольклорної тематики про малі(підземні)річки Києва.

Ключові слова: позакласна робота, топоніми, гідроніми фольклорні джерела, поезії, дидактичний матеріал, малі річки Києва – Дарниця, Либідь, Клов, Почайна, Глибочиця, дигери.

Чим можна зацікавити старшокласника ХХІ сторіччя? Якщо орієнтуватися на теорію поколінь, то нині за партами сидить покоління Z – «цифрові» діти. Вони допитливі, креативні, пошук для них – те, що вони вміють робити найкраще. Для них завжди існує цікавіший сайт, свіжіша інформація – треба лише знайти. Вони люблять змагатися. Їх треба зрозуміти, їх треба «завести».

Для сучасного вчителя основної школи подача матеріалу на уроці, цікавість, елемент гри ще ніколи не були настільки важливі. Поглиблювати знання з української мови також необхідно і у процесі позакласної роботи.

Вашій увазі пропонується методична розробка засідання топонімічного гуртка для учнів старших класів. Уведення в роботу гуртка теми про гідроніми дасть можливість зануритись у глибини фольклорних джерел, які нерідко бувають забуті, засмічені багатолітнім нашаруванням мовного і змістового характеру.

Надайте вашим вихованцям можливість зібрати якомога більше інформації про той чи інший гідронім Києва – легенду, переказ, казку, вірш, пісню... Добір різноманітного матеріалу про життя, історію, назви київських підземних річок посилює інтерес старшокласників до навчання, розширить їхній кругозір, збагатить мовлення, виробить навички наукового аналізу, а вчителю допоможе на основі зібраного матеріалу поглибити й урізноманітнити навчальний процес, посилити мотиваційні засади навчання не тільки на уроках української мови, а й у позакласній роботі.

Мотивація навчальної пізнавальної діяльності

Учитель

Тема засідання гуртка – знайомство та дослідження гідронімів (власних водних об'єктів) Києва, закономірності їх виникнення, розвитку та функціонування. Вивчає їх топоніміка – розділ ономастики (найменування географічних об'єктів). За кожним топонімом приховане якесь фольклорне джерело. Воно нерідко замулене, забуте, але варто його торкнутися, як воно оживе і заговорить голосом минулих поколінь.

Значення річок у природі і житті людини дуже велике. Річки є однією із основних ланок світового кругообігу води в природі. У давнину на берегах річок засновували поселення, використовували їх як шляхи сполучення. Річки – джерела прісної води,

біологічних ресурсів, без чого наше життя уявити взагалі неможливо. Але чи все ми знаємо про річки України?

Отже, мова піде про життя, історію, етимологію назв малих (підземних) річок Києва. Основна роль у нашому дослідженні відводиться лінгвістиці, оскільки вона є ключем до розуміння й осмислення інформації назви. Саме лінгвістика знаходить корінь власної географічної назви і слово, від якого ця назва утворена, що є основним для топонімічних досліджень.

Робота над темою

№ з/п	Хто виконує	Що опрацювати
1.	Етнограф	Походження назви, згадка назви річки
2.	Фольклорист	Легенди, перекази про річку
3.	Географ	Характеристика річки
4.	Поет	Поезії
5.	Еколог	Екологічний стан річки

Метод «Навчаючи - навчаю». Гуртківці поділені на групи, визначені експерти по кожній річці. Учні заздалегідь отримали випереджаюче завдання, використовували різні джерела інформації, а на засіданні гуртка доносять інформацію до своїх однолітків. В групу експертів входять: етнографи, фольклористи, географи, поети, екологи.

Метод «Мозковий штурм». Кожна група під час повідомлень учня записує до зошитів особливості підземних річок, щоб зібрати якомога більше ідей щодо кожного об'єкта. Групі, яка найбільше знайшла особливостей, журі додає бали при визначенні переможців.

Учитель: У наших предків-язичників був культ води, яку вважали «праматір'ю Всесвіту». Ріка завжди була стрижнем, напрямком, їй приписували як цілющу, так і руйнівну силу. Великі ріки починаються з малих, ось таких, як у Миколи Вінграновського...

САМА СОБОЮ РІЧКА ЦЯ ТЕЧЕ

Сама собою річка ця тече,
Маленька річечка, вузенька, як долоня.
Ця річечка Дніпра тихенька синя доня,
Маленька донечка без імені іще.

Вона тече в городі в нас під кленом,
І наша хата пахне їй борщем.
Цвіте над нею небо здоровенно
Солодкими хмарами з дощем.

Ця річечка тече для клена і для мене,
Її й тоді я бачу, коли сплю.
Я річечку оцю в городі в нас під кленом
Як тата й маму і як мед люблю.

Поет: У вірші М. Вінграновського зображення річки – це символ його «малої батьківщини», того місця, де він народився, де пройшло його дитинство і до якого він завжди повертається.

Як майстерно добирає він епітети: «синя доня», «солодкими хмарами», «маленька річечка»; метафори: «хата пахне борщем», «цвіте здоровенно», «річечка доня», «цвіте...небо»; пестливі слова річечка, вузенька, тихенька, маленька, донечка; порівняння :«...річечка, вузенька, як долоня», «Я річечку..., як тата й маму і як мед люблю».

Географ: Київ розташований на найбільшій річці в Україні – Дніпрі. Чи є у Києві, крім Дніпра, інші ріки? Так. Понад півсотні! Не всім відомо, що під містом протікає більш ніж 60 водойм і 13 річок. Підземні ріки Києва ведуть постійну війну за місце під сонцем. Деякі з них можуть стати настільки потужними, що здатні вирватися на волю і затопити місто, тому багато з цих вододжерел є небезпечними для киян. Банальною причиною катаклізму, причиною якого може стати вода, є втручання людей у природні процеси. Найбільш відомими з київських річок є Либідь, Глибочиця, Клов, Дарниця, Почайна.

Значення річок у природі і житті людини дуже велике. Вони є однією з основних ланок світового кругообігу води в природі. У давнину на берегах річок засновували поселення, використовували їх як шляхи сполучення. Річки – джерела прісної води, біологічних ресурсів, без чого наше життя уявити дуже важко, взагалі неможливо.

Еколог: Більшість київських річок «замуровані» в колекторах і знаходяться на межі зникнення. Либідь, що протікає територією від Святошинського до Харківського району, Нивка, від якої походить назва відомого мікрорайону. Либідь, Дарниця, Сирець, Глибочиця, Хрещатик, Кловка, Почайна... Всі ці річки майже до другої половини XX століття були повноводними. Останньою пішла під землю Глибочиця, в якій ще тридцять-сорок років тому купалися кияни.

Тепер «прихисток» цих річок – бетонні стіни та стелі. В них зливають нечистоти й побутові відходи, вони слугують водостоками... Які ж секрети приховує в собі величне місто Київ?

Дигер Кирило Степанець, який понад вісім років захоплюється «вивченням підземної столиці», у своїй книжці «Енциклопедія київських річок» наголошує, що на початку XX століття нинішні підземні ріки вільно протікали вулицями Києва у вигляді струмків та каналів. Однак згодом їх «закували» в колектори через стрімку забудову Києва.

Географ: Одним із перших «сховали» під землю струмок **Хрещатик**, який брав початок із Козиного болота (нинішній Майдан незалежності) та джерел поблизу Європейської площі. Нині він протікає під головною вулицею Києва, а колись це була чималенька річка, рівень води якої, приміром, навесні 1840 року сягнув позначки 2,5 метри!

Еколог: Весняний паводок 1840 року призвів до затоплення вісімнадцяти будинків і навіть людських жертв. Після цього лиха було збудовано велику цегляну трубу, куди й помістили

непокірний

струмок.

Географ: **Річка Глибочиця**, що брала початок біля сучасної станції метро «Лук'янівська» і впадала у Дніпро поблизу старого пішохідного мосту, перетинаючи Поділ, відома ще з літописних часів. У XVII столітті береги цієї ріки кияни укріпили земляними валами, що розділяли місто на дві частини – верхнє й нижнє (звідси й назви Верхній Вал, Нижній Вал), та слугували захистом від ворогів, зокрема турецького нашествия.

Еколог: Але згодом русло «місцевої захисниці» стало стічною канавою і через забруднення відходами гончарного, дігтярного та кожум'яцького виробництва отримало назву «Канава», «Канал», «Помийник».

Наприкінці XVIII століття старе русло Глибочиці випрямили, дно річки вимостили кам'яною бруківкою, а вздовж каналу насадили дерева та кущі. Глибочиця теж «пручалася» і виборювала свою свободу: в 1839 році після сильних травневих злив вали повністю розмило. Та на початку XX століття, після запуску трамваю, русло річки заховали у колекторну систему й вона пішла під землю...

Етнограф: У семантиці будь-якого топоніма, в тому числі і гідроніма, можна виділити три шари: власне топонімічне значення (номінативне), дотопонімічне (етимологічне) і посттопонімічне образне, стилістичне (воно виникає в процесі функціонування). Власне топонімічне значення присутнє у кожній аналізованій одиниці. Етимологічне значення в багатьох гідронімах з часом стирається, втрачається, але це не заважає їм виконувати номінативну, що ідентифікує, функцію.

Етнограф:. Язичницькою рікою, що потребує жертв, вважається **Клов**.

Щоправда, це лише струмок, назва якого означає «бурхливий, пінний».

Географ: Він починається біля Арсенальної площі, протікає через Кловський узвіз та зливається з річкою Кловиця і струмком Хрещатик. На початку XX століття Клов було взято у колектор по всій довжині, крім витоків. Ще до 1960-х років із «непарного» боку Кловського узвозу можна було побачити невеликий струмок, та при забудові вулиці багатоповерхівками цю частину річки теж сховали у колектор.

Еколог: Одначе **Клов** і досі нагадує про себе – внаслідок раптового підвищення води через зливу двох дигерів (дослідників підземних річок) загинуло у 2003 році, влітку 2008-го трагедія повторилася...

Етнограф : Найтаємничіша річка Києва – **Дарниця** – є ще й найдовшою (протікає через три райони столиці) й теж переважно схована під землею. Витоки Дарниці – за межами міста. А її загадка – в атмосфері суворой секретності. За радянських часів, коли у Ватутінсько-Дніпровській промисловій зоні діяли підприємства військово-промислового комплексу, свої нечистоти вони зливали в цю річку.

Фольклорист : Існує декілька версій цієї назви.

Перша версія. За непідтвердженою легендою Княгиня Ольга поставила умови синові Святославі (перед повноліттям в Київській Русі в 21 рік), щоби син зайняв княжий Престіл, і на певній території (яка і нині називається «Стара Дарниця») відбудув «школу виживання». Це місце огородили. Йому дали меч. І він зміг собі знайти харчі і спорудити халабуду, набув досвіду і доказав, що здатний до виживання. Його мати на згадку подарувала йому ту місцевину.. Слово «Дарниця» складається зі слів «дар» і «ниць» (тобто за старовинним звичаєм кланялися вниз з витягнутою рукою на знак прохання прийняти *подарунок*) — і етимологічно означало в ту добу те саме, що й сучасне слово «*подарунок*».

Друга версія. Слово «Дарниця» складається зі слів «дар» і «ниць». Прибулі до Києва падали на коліна, підносячи дари київським князям.

Третя версія. За часів Київської Русі в Дарниці містилися заїжджі двори, тереми, де зупинялися іноземні послы з дарами. Ця версія також малоімовірна, оскільки необхідні археологічні знахідки доби Київської Русі цього не підтверджують. Ці версії носять легендарний характер.

Етнограф : Дарниця — це назва історичної місцевості та річки. У широкому розумінні Дарницею називають всю лівобережну частину Києва, у вузькому — історичну місцевість на узбережжі річки Дарниця, що протікає вздовж залізниці Київ-Полтава, впадаючи в озеро Нижній Тельбін (біля Дніпра). На території Дарниці знайдено залишки стоянок IV–III тисячоліть до н. е. Одна з перших згадок про Дарницю датована 1509 роком, коли вона перебувала у володінні Києво-Печерського та Микільського монастирів. У 1765-1769 р.р. згадується хутір Дарницький з млином на річці Дарниця. Інтенсивне освоєння Дарниці як житлового та господарського району розпочато в процесі будівництва залізниці Київ-Курськ у 2-й половині XIX століття.

Поет: Автори поезій дають художньо-означальну характеристику гідронімів, яка реалізується в описових, експресивно-забарвлених метафорах, епітетах, в конструкціях порівняннях.

Українська поетеса **Ліна Костенко** сумує за зниклою київською річкою Почайною:

Мені відкрилась істина печальна:
життя зникає, як ріка Почайна.
Через віки, а то й через роки,
ріка вже стане спогадом ріки.
І тільки верби знатимуть старі:
киян хрестили в ній, а не в Дніпрі.

Географ: Сьогодні, їдучи у вагоні метро, ми чуємо: «Наступна станція – Почайна», і будь-який пасажир, навіть який погано знає географію зі шкільних років, анітрохи не здивується, а навіть зрадіє, бо розуміє – несеться він під землею, а згори – місто Київ. Назва ця на карті міста не є новою. **Почайна**, легендарна київська річка, київська гавань, річка, яку непорядні люди намагалися подати як вже засипану або вже розмиту, вже зниклу, перелиту в якісь труби... Але київські річки не зникають безслідно! Вони раптом заповнюють вириті під забудову котловани, відновлюються на картах, а потім і в парках, заявляють про себе зміненими назвами - як озера Опочень, в яких читається: Почайна.

Цікаво, що Почайну зображено на пам'ятній срібній медалі, виготовленій у середині 17 століття в польському місті Гданську. Діаметр медалі 68 мм (більший за сірникову коробку). Проте який сюжет! Відомо, що влітку 1651 р. Київ було узято військами Януша Радзивілла, і на медалі зображено, як воєначальник передає місто королю на тлі Золотих

воріт. Битва відбувалася на Оболоні; на медалі вирізано укріплення і проглядаються інші прикмети, бачити які можна було тільки з правого берега. Так що ж це за водна перешкода? Звісно, Почайна. Вона і зараз розділяє Оболонь на дві частини.

Етнограф : Почай-ріка, вона ж Пучай, Почев, Пічання, Пачаня, Опічань. Вона ж — річка Йорданська. Почайна — одна з історичних та найвідоміших річок України-Русі, і, як у кожній річці, у неї є витoki і місце зливання! Вперше ця річка згадується під час Хрещення Русі князем Володимиром Святославичем у 988 році. Після хрещення князь звелів скинути ідола язичницького бога Волоса.

Фольклорист: В легендах «Пучай-річка» є «рікою смерті», місцем битви Добрині Микитича зі Змієм Гориничем. І справді, Почайна захищала Київ від ворогів — у ній потонуло чимало татар у 1658 році. Крім цього, в ті роки річка була настільки глибокою, що слугувала гаванню, в яку заходили торговельні баржі...

Етнограф: *За першою версією* назва «Почайна» походить від давньоруського «поча», «почай» — чаша із священною вологою, водою, водопійна річка. Дійсно, така природна «чаша» існує — болотиста місцина Імшане і Винниця (на місці останньої побудовано водосховище ГАЕС), саме з цих двох, де знаходилася велика кількість боліт і озер, вірогідно, і брала свій початок легендарна Почайна..

Еколог: Початок знищення річки Почайни можна сміливо віднести до 1712 року, за часів Петра I, коли частково, перекривши Річище та спрямувавши води Дніпра у старе русло, було розмито піщану косу, яка відділяла Почайну від русла Дніпра. Остаточно Почайну знищило будівництво житлового масиву Оболонь. Ця річка була святиною і захисницею Києва, а нині про неї нагадує лише вулиця Почайнинська, що на Подолі.

Поет: У вірші Валерії Богуславської «З-під землі» відчувається і гнів, і біль, і сум за зниклою річкою, яку колись так любили кияни.

І заговорить голос крові

Підземно скутої ріки:

— Чим завинила я Петрові,

Чим завинила я Дніпрові

Тоді і нині — навіки?

Географ: Чи це не я в собі хрестила

Твоїх, Кий-граде, городян?

Не кожній річці так щастило...

Чи миром грішним їх змастила,

Не підмостила, як Йордан?..

Невдячна доля і повчальна.

Коротка пам'ять у людей.

У кам'янім мішку Почайна,

Ба навіть не згадаєш, й де ...

Етнограф: *За другою версією* походження назви Почайна варто шукати в корені слова. Так, коріння старослов'янського слова "почин" та українського "починати" ("початок"), позначають практично одне й те саме. У першому випадку - це початок епохи християнства після періоду язичництва, яке було центральною релігією на землях Русі, в другому випадку - початок творення втраченої духовності.

За третьою версією назва річки походить від старослов'янського слова «почити» – померти.

Тисячу років тому гирло Почайни було там, де зараз стоїть пам'ятник Магдебурзькому праву. Там же в Почайну впадав Хрещатицький струмок. Але ніхто достеменно не знає, де саме було її верхів'я.

Географ: Найпоширеніша експертна думка: Почайна була довгою притокою Дніпра, що починалася між Києвом та Вишгородом, на північ від сучасного озера Міністерського, утворювала озера-стариці (водойми, які утворені на старому руслі річки) на сучасній Оболоні й тягнулася широкою стрічкою по Києво-Подолу вздовж Дніпра. У нижній своїй течії майже зливалася з Дніпром — їх розділяла піщана коса завширшки 15—20 метрів.

У такому вигляді річка проіснувала до початку XVIII століття. У 1720-1740-х роках у косі зробили канал. Коса перетворилася на острів, який поступово зменшувався і в 1829 році зник остаточно. Так Почайна почала скорочуватися. **Еколог:** Підкреслимо: не зникати, а саме скорочуватися. Ще в 1931 році вона була позначена на радянських картах як однойменна річка, що впадає у Дніпро на Оболоні. Найстрашнішим ударом для неї стала забудова Оболоні. Пісок для наміву житлового масиву добували з її озер та заболочених стариць, а річище перекрили лінією метрополітену.

Географ: Але Почайна повернулася на карти Києва! Створено невеликий парк «Почайна» біля русла. Нарешті закінчено процедуру перейменування станції метро «Петрівка» на «Почайну». На Оболоні з'явилася вулиця Йорданська. Почайну повернули до життя. Проблеми були і будуть завжди. Але тепер — і це вже очевидно — Почайна також буде завжди. Тому що у неї є кияни-покровителі.

Еколог: Річка Либідь — найбільша мала річка в Києві. У 30-х роках її загнали в колектор через те, що її частково заболочені території були розсадником малярії.

Після цього багато людей про неї взагалі забули. Сьогодні Либідь забруднена стічними водами.

Фольклорист: Чому ріка **Либідь** стала легендою. Назва річки тісно пов'язана з історією міста Києва. Вона оспівана в легендах, билинах, переказах та літописах. Першу згадку знаходимо в «Повісті минулих літ», яка датується XI століттям: «І було три брати: одному ім'я Кий, другому – Щек, а третьому – Хорив, а сестра в них була Либідь».

З давніх часів наші діди і прадіди розповідають нам легенду про річку Либідь. Річка пішла від сліз Либеді – дочки київського князя. Вона була чудова, як майське сонце. З усіх країв світу з'їжджались молоді лицарі, князі й королевичі просити її руки. Але княжна й знати, й чути не хотіла про своє весілля. Так сумно минуло кілька літ. Помер старий князь, став другий правити. Княжна мусила була вибратись із палацу. Вона побудувала собі хатку за Києвом на горі та й жила в ній одна-одненька. Сумним-сумним було молодій дівчині чернече її життя. Дні й ночі від суму і жалю вона плакала. І з цих сліз пішов струмочок, який і назвали Либіддю. А та гора, на якій жила княжна, зветься тепер Дівич-горою...

Поет: Ось як пише про річку Либідь поет **Володимир Підпалий**.

Вузюсінка, мов стрічка, а не річка,
Полощешся, не плещешся, скоріш...
Дніпрова донько, посестро потічка,
Приплинь на хвильку хвилею у вірш!

І знов біжи, бо що ж тобі робити!
Рий береги, закуті у граніт...
На дні твоїм я, річко, запримітив
Від тувельки князівни теплий слід...

В якимсь, іще дохристиянським, літі
Отут, де ніші ми, вона була і,
На луці твоїй нарвавши квітів,
Вона он-он до терема пішла...

Або поетеса Валерія Богуславська

...І застигли, величаві,
Скам'яніли їм тіла,
Хоч би як їх величали...
А вона текла, текла.

Хвилі сміхотливі бігли,
Не спиняючись на мить,
Маяли рукава білі,
Шовком вишита блакить.

Де ж тепер твій посміх, Либідь,
І купальські де вінки?
Хто тебе у бруд заглибив,
На ганьбу чи на погибель
Сплюндрувавши на віки?

Чиста діво, горда паво,
Пишна панно-течія,
Ти тепер – стічна канава,
Ти – ніхто і нічия.

Закували в камінь бранку,
Заплювали... Пом'яни...
Як братів у бій зібрати,
Як вони вже кам'яні?..

У викладеному матеріалі (з доданими слайдами, фотографіями, схемами) була спроба дослідити 5 київських підземних річок. А їх, як було сказано вище, набагато більше, отже, є матеріал для пошукової роботи. Учням можна запропонувати зняти відео про виконання власних досліджень і вони зроблять це охоче.

Висновок. Таким чином, вивчення топонімів(гідронімів) має відбуватися не лише на уроках української мови у старшій школі під час розгляду відповідного лінгвістичного матеріалу з лексики, морфології, словотвору, орфографії, синтаксису, а й на заняттях гуртка з української мови, яку б назву він не мав. Вправи і завдання, які має добирати вчитель для вивчення топонімів(гідронімів), повинні бути спрямовані не лише на визначення етимології слова, орфографічного написання, а й на їх комунікативну спрямованість.

Робота у топонімічному гуртку дасть поштовх до необхідної науково-дослідницької діяльності й забезпечить ефективність у навчанні шляхом проведення дидактичних ігор, створення ігрових ситуацій з метою розвитку інтелекту, пізнавальної діяльності, творчого мислення старшокласників, спонукає їх до самостійного пошуку цікавої інформації.

Література:

- 1.Гуменецька Л.Л. Топоніміка в українській актовій мові ХІУ-ХХ ст.// Мовознавство. Т. ХІУ. –К., 1957.
- 2.Малые реки Киева и их исследователи / Кирилл Степанец .– К.:Сидоренко В.Б., 2015.–104 с.
- 3.Словник гідронімів України / Уклад. І. М. Железняк, А. П. Корепанова, Л. Т. Масенко; Редкол. : (голова) К.К. Цілуйко.– Київ: Наукова думка, 1979.–781с.